

Sara Orzechowska
(Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruń)

Próba stworzenia nowego nurtu inspirowanego kulturą przedchrześcijańską (Rec. Lech Ostasz, *Filozofia prasłowiańska. Próba rekonstrukcji i uzupełnienia*, Wyd. FDS, Olsztyn 2017, ss. 319)

W 2017 roku ukazała się książka Lecha Ostasza, profesora UM-W w Olsztynie, pt. *Filozofia prasłowiańska. Próba rekonstrukcji i uzupełnienia*. Była recenzowana przez profesora Andrzeja Szyjewskiego, będącego niekwestionowanym autorytetem w dziedzinie historii, kultury i przedchrześcijańskiej religii Słowian, który określił pozycję jako przykład „filozofii eksperymentalnej”.

Jest to pierwsza tego typu praca na polskim rynku wydawniczym. Poprzednie publikacje traktujące o filozoficznej myśli ludów słowiańskich najczęściej były zbiorami tez i poglądów różnych wybitnych uczonych, czego dowodzi np. *Zarys filozofii słowiańskiej* w opracowaniu Klemensa Hankiewicza. Na podstawie dostępnych prac próbowano określić cechy charakterystyczne dla mentalności słowiańskiej, poglądy na kwestie poznania, prawdy, bytu, społeczności, narodu i funkcjonowania w świecie (materialnym jak i duchowym). Również publikacje pod redakcją Wojciecha Słomskiego, na które składają się rozprawy pracowników Katedry Filozofii Wyższej Szkoły Finansów i Zarządzania w Warszawie¹, stanowią dorobek o podobnym charakterze – przegląd tez filozoficznych reprezentowanych przez myślicieli i pisarzy, m.in. Stanisława Ignacego Witkiewicza, Karola Wojtyły, Marii Konopnickiej. W tej samej katedrze zorganizowano w maju 2009 roku konferencję „Filozofia Słowiańska – wychowanie dla przyszłości”, w trakcie której prelegenci doszukiwali się w filozofii prasłowiańskiej rozwiązań i pomysłów dotyczących rozumienia nowej przestrzeni kulturowej oraz sposobów edukowania młodszego pokolenia w obliczu drastycznych zmian cywilizacyjnych, globalizacji i konsumpcjonizmu². Taka koncepcja towarzyszy rozważaniom na ten temat już od co najmniej kilkunastu lat. Andrzej Piskozub postulował, że:

Dopiero nadchodząca cywilizacja postindustrialna stwarza warunki dla realizacji słowiańskiej myśli dziejowej; brak zmysłu państwowego, piętnowany od ponad tysiąclecia jako organiczna wada Słowian, staje się cnotą w nowych warunkach więzi społecznej, kiedy nie odgórna przemoc władzy, lecz oddolne, samorzadne jej formowanie stawać się poczyna regułą. Po dziejowym wkładzie innych wielkich odłamów Indoeuropejczyków w rozwój cywilizacji, w perspektywie

1 Pod redakcją prof. Wojciecha Słomskiego ukazały się trzy książki o interesującej nas tematyce filozoficznej: *Filozofia słowiańska. Historia i współczesność*; *Filozofia słowiańska na przełomie wieków*; *Filozofia słowiańska a tożsamość europejska*.

2 A. Skrobas, *Filozofia słowiańska – wychowanie dla przyszłości*, „Kultura i Historia”, nr 16 (2009), <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/1781> (data dostępu: 10.04.2019)

postindustrialnej nastają warunki dla słowiańskiej godziny w dziejach powszechnych ludzkości³.

Podobna myśl przyświecała autorowi recenzowanej książki. W odróżnieniu jednak od poprzedników podjął on próbę przeanalizowania pozostałości kultury przedchrześcijańskiej, zachowanej w szczątkowych danych historycznych, kronikach, tekstach folkloru, wyrobach rzemieślniczych oraz artystycznych. Główną ideą było odnalezienie ogólnych struktur myślenia naszych przodków o świecie, przed nastaniem religii chrześcijańskiej (dlatego też autor nie zważa na istotne różnice kulturowe wynikające z rozłamu na katolicyzm oraz prawosławie i ze swobodą korzysta ze źródeł rosyjskich, czeskich, bałkańskich, polskich itp.). Autor we wstępie wyjaśnia, że:

Ta lub inna zasada filozoficzna nie musi być wprost wyrażona w formie traktatu. Na przykład teza: wszystko we wszechświecie i życiu jest cykliczne. Tę tezę można wyrazić niewerbalnie – symbolami, architekturą i aranżacją przestrzeni, a nawet w tańcu. Jest to jedna z najważniejszych tez filozofii dawnych Słowian. Bycie przyjacielem mądrości („fileo” i „sofija” – stąd „filozofia”) wymaga elastyczności w myśleniu i nieupierania się przy tym, czemu doświadczenie i rozum, w zakresie w jakim człowiek zdolny jest z nich korzystać, przeczą – jest to niezbędne minimum, by pozwalać sobie na używanie słowa «filozofia»⁴.

Ten ciekawy zabieg pokazuje próbę realizacji postulatu (głoszonego już przez wspomnianego Klemensa Hankiewicza), by filozofia przestała być pojmowana tylko jako dyscyplina naukowa uprawiana w akademickich murach, a wniknęła swym rdzeniem w realne życie⁵. Nie da się powiedzieć nic o myśli filozoficznej Słowian przed przybyciem chrześcijaństwa, posiłkując się twardymi dowodami, które przetrwałyby na piśmie, ponieważ z dużą dozą pewności można uznać, że ta grupa Indoeuropejczyków nie posługiwała się piśmie. Jedynym rozwiązaniem, by stworzyć, czy, jak informuje tytuł książki, zrekonstruować i uzupełnić filozofię Prasłowian, należy przyjrzeć się ich kulturze i spróbować na tej podstawie wysnuć pewne hipotezy. Można zastanawiać się, czy zachowania właściwe Słowianom, dotyczące życia w sferze sacrum oraz pragmatyki codzienności, były podyktowane jakimś uogólnionym schematem pojmowania rzeczywistości, ideą pokoju i poszanowania życia, jaką przypisuje im autor, czy też wymogami środowiskowymi, które predestynowały naszych przodków do stworzenia akurat takich systemów religijnych i społecznych, o których zresztą mamy informacje na piśmie, stworzone przez przybyszów, już po nastaniu chrześcijaństwa. Autor stara się analizować poszczególne zjawiska jak pozyskiwanie pożywienia, typ humoru, jaki był właściwy dla naszych przodków, korzystając np. z pieśni czy bajek, a na tej podstawie odtworzyć sposób mentalno–myślowego ich funkcjonowania w świecie i odpowiedzieć na pytanie, jak to wpływało na jego kreację.

Kompleks, w jaki od wieków wpędza kraje słowiańskie fakt, że gdy na terenach na zachód od Uralu dopiero przecierano szlak pod osadnictwo etnosu słowiańskiego, w Grecji powstawały pisane traktaty filozoficzne, próbuje się obrócić w zaletę. Autor nie odmawia przodkom posiadania logiki, wręcz przeciwnie, mówi, że posiadali jej dwa rodzaje – ciepłą logikę potoczną, wspartą uczuciem, mitami, magią i intuicją, oraz zimną logikę potoczną, używaną w walce czy handlu⁶. To, że w przeciwieństwie do Greków nie sformułowali sztywnych zasad logiki, z których do dziś korzysta współczesna nauka, próbuje wywieść

3 Cytat w: B. Krygier, *Czas dla słowiańskiej cywilizacji*, w: *Filozofia słowiańska na przełomie dziejów*, (red.) Wojciech Słomski, Warszawa 2008, s. 23.

4 L. Ostasz, *Filozofia prasłowiańska. Próba rekonstrukcji i uzupełnienia*, Wyd. FDS, Olsztyn 2017, s. 11-12.

5 K. Hankiewicz, *Zarys filozofii słowiańskiej*, Rzeszów 2011, s. 91.

6 L. Ostasz, *op. cit.*, s. 109-110.

nie z niższości cywilizacyjnej czy umysłowej, a z odmiennego postrzegania wartości istotnych w życiu. Idąc tropem rozumowania autora, można dojść do wniosku, że jeśli Słowianie czegoś nie wynaleźli, to dlatego, że ich świadomość była na tyle wysoka, niemal wizjonerska, że zdawali sobie sprawę, że nie potrzebują takiego postępu i odkryć, ponieważ mogą one zaburzyć ich stan harmonii i szczęśliwości, jaki daje prostota życia. Dość mocno akcentuje to, na co wskazywali również pozostali uczeni, czyli tzw. „filozofię serca”⁷. Z niekrytą tkliwością i aprobatą analizuje kolejne zachowania, tłumacząc je umiłowaniem natury i zabawy, swobodą myśli i polotem oraz czymś, co wydaje się mieć szczególne miejsce – otwartym sposobem rozumowania, nie opartym na dualizmie, z uwzględnieniem kontekstu postrzegania, miękkich regułach, których wybór podyktowany był zaistniałym stanem rzeczy.

W kolejnych rozdziałach poruszane są kwestie metafizyczne: początek świata, bogowie i ich cechy, śmierć i pojęcie duszy, rytuały przejścia i wędrujący pierwiastek istnienia, wnikający we wszystkie stworzenia. Ontologia jest obrazowana na podstawie analizy *axis mundi*. Autor stara się pokazać nie historię i fakty, lecz to, co z nich możemy wywnioskować o podejściu do świata makro i mikro.

Kolejny rozdział dotyka problematyki czasu, refleksji, logiki. Następne dwa są poświęcone życiu w społeczności, a więc relacjom rodzinnym, plemiennym, prawom i moralności. W tym miejscu znajdujemy rozwiązania z wyraźną kontrą do polskiej kultury katolickiej. Poruszane są kłopotliwe we współczesnym społeczeństwie kwestie aborcji, eugeniki, mono- i poligamii, jak i zagadnienia genderowe. Część zatytułowana „Filozofia gospodarowania” odnosi się do najbardziej pragmatycznych zajęć codziennych, ukazanych w świetle niezwyklego poszanowania natury, wolności i duchów przodków. W książce odnaleźć można informacje o współlistnieniu ze sobą bytów duchowych, demonów, bogów, ludzi i zwierząt, rozpatrywanych z punktu widzenia etyki. Obraz ten, choć wsparty wybranymi danymi historycznymi, jest zrekonstruowany w sposób mocno idylliczny, pomijający kwestie wypalania lasów czy składania zwierząt w ofierze.

Kolejny dział, dotyczący estetyki, jest ciekawą propozycją spojrzenia na wytwory kultury słowiańskiej z perspektywy specyficznego poczucia piękna i smaku, mającego swoje źródło w głębokim współprzeżywaniu cykli naturalnych. Obszerny rozdział „Filozofia życia” przedstawia spojrzenie na zabawy, rytuały, poszukiwanie szczęścia i to, czym mogło ono być dla Prасłowian. Ludyczność, zmysłowość, spokój ducha, tolerancja dla indywidualnych wyborów, animizm, ekologizm są według rozważań autora centralnymi wartościami, wokół których toczy się codzienna aktywność. Następnie opisuje bogów, demony, istoty duchowe, w jakie wierzyli Słowianie. Książkę domyka rozważanie, co daje nam znajomość filozofii Prасłowian i jakie korzyści płyną z niej dla człowieka współczesnego. Z wyraźnie słowianofilskim zabarwieniem autor mówi o tym, jak moglibyśmy wprowadzać rozwiązania sprzed tysiąca lat, by nasze życie było, jednym słowem, przyjemniejsze.

Książkę profesora Lecha Ostasza można traktować jako interesującą propozycję myślenia filozoficznego, inspirowanego życiem społeczności nie tylko przedindustrialnych, ale również przedchrześcijańskich (wątki szamańskie, animistyczne są właściwe wielu kulturom). Stanowi raczej źródło inspiracji filozoficznych niż podręcznik do studiów nad kulturą Słowian. Zgodzę się z autorem, że samo studiowanie historii przodków, tak zresztą ubogiej w źródła, wydaje się mało płodne, więc refleksja filozoficzna nad jej źródłami

7 „Tak więc na obszarze Słowiańszczyzny w odbieraniu sygnałów ze świata zaangażowany jest nie tylko umysł, ale przede wszystkim serce wraz ze wszystkimi emocjami. Stąd nurt wyartykułowany *filozofia serca*”. B. Krygier, *Czas dla słowiańskiej cywilizacji*, w: *Filozofia słowiańska na przełomie wieków*, op. cit., s. 30.

mentalnymi może być ciekawą przygodą, niestety jednak nie ma do przedstawienia dowodów naukowych prawdziwych zjawisk i struktur myślowych. Nie da się nie zauważyć niezadowolenia autora, wyrastającego ze współczesnego paradygmatu religijnego, a zatem i moralnego w Polsce oraz w Europie. Badacz posłużył się kulturą dawnych Słowian, przedstawiając ją jako zharmonizowaną, mlekiem i miodem płynącą krainę szczęśliwych, świadomych ludzi, cieszących się swoją zmysłowością i obcowaniem z animistyczną naturą, do przekazania swojej wizji „kultury idealnej”. Czytając inne książki i publikacje profesora z zakresu antropologii czy filozofii, da się dostrzec wiele podobieństw w jego postulatach dotyczących tego, jak „powinno się żyć”, do tych reprezentowanych według niego przez ludy prasłowiańskie. Wiele z zamieszczonych interpretacji odzwierciedla życzeniowość w stosunku do historii kultury Słowian. W zasadzie każdy opisywany fragment ich rzeczywistości jest przedstawiany w pozytywnym świetle (autor wspomina np. o sati jako jednej ciemnej karcie dziejowej, choć i w tym przypadku jest w stanie znaleźć usprawiedliwienie filozoficzne dla tego zjawiska).

Na pochwałę zasługuje obszerna literatura cytowana i przywoływana z zakresu mitologii, mitografii, etnografii, folkloru, filozofii, historii zarówno w języku polskim jak i wielu innych, nie tylko słowiańskich. W aneksie znajdują się symbole, które stanowią dla nas źródło wiedzy o wyobraźni przodków oraz upodobaniach estetycznych.

Książka jest na pewno interesującą pozycją filozoficzną, przedstawia bowiem to, czego od dłuższego czasu poszukują polscy humaniści. Wojciech Słomski mówi wprost, że „problem wspólnej tożsamości narodów słowiańskich jest obecnie ważniejszy niż kiedykolwiek przedtem i że zadaniu określenia tej tożsamości sprostać powinna przede wszystkim filozofia”⁸. Na konferencji poświęconej wychowaniu wskazano

(...) filozofię słowiańską jako remedium na wszechogarniający kryzys pedagogii współczesnej, a także innych dyscyplin naukowych, czy też sfer życia ludzkiego. Zwrócono uwagę zwłaszcza na zasobność i wielowątkowość filozofii słowiańskiej, która stanowi interesujący przedmiot badań, inspirację i punkt wyjścia dla współczesnych myślicieli. Podkreślono jej aktualność i znaczenie przekazu myśli słowiańskiej⁹.

Jako że nie dysponujemy bezpośrednim przekazem od Prasłowian o tym, jak postrzegali świat (światy), zostaje nam domniemanie na ten temat. Budzi to pewne niebezpieczeństwo, że niemal każda teoria budowana na takich źródłach może zostać dopasowana. Mimo to książka wydaje się interesująca, ponieważ, nie stanowiąc pewnego źródła wiedzy o myśleniu Prasłowian, może być dla wielu przyjemną lekturą przybliżającą styl danej, zrozumiałej refleksji filozoficznej opartej na poszanowaniu natury i wspólnoty.

Literatura

Filozofia słowiańska a tożsamość europejska, (red.) Wojciech Słomski, VIZJA PRESS & IT, Warszawa 2010.

Filozofia słowiańska na przełomie wieków, (red.) Wojciech Słomski, Katedra Filozofii

8 *Filozofia słowiańska na przełomie wieków*, op. cit., s. 11.

9 A. Skrobas, op. cit.

Wyższej Szkoły Finansów i Zarządzania w Warszawie, Warszawa 2008.

Filozofia słowiańska. Historia i współczesność, (red.) Wojciech Słomski, Katedra Filozofii Wyższej Szkoły Finansów i Zarządzania w Warszawie, Warszawa 2007.

Hankiewicz K., *Zarys filozofii słowiańskiej*, (tłum.) A. Mordka, K. Niemczuk, wstępem W. Szalkiewicz, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów 2011.

Krygier B., *Czas dla słowiańskiej cywilizacji*, (w:) *Filozofia słowiańska na przełomie wieków*, (red.) Wojciech Słomski, Katedra Filozofii Wyższej Szkoły Finansów i Zarządzania w Warszawie, Warszawa 2008, s. 23.

Ostasz L., *Filozofia prasłowiańska. Próba rekonstrukcji i uzupełnienia*, Wyd. FDS, Olsztyn 2017.

Skrobas A., *Filozofia słowiańska – wychowanie dla przyszłości*, „Kultura i Historia”, nr 16, (2009), <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/1781>, (data dostępu: 10.04.2019)